

ماده ۸ قانون حمایت از مؤلفان و مصنفان و هنرمندان ۱۳۴۸: پاسخی به نگرانی حقوقی مؤسسان کتابخانه‌های دیجیتال عمومی – آموزشی

زهرة افشار^۱
محمد قائمی‌زاده

چکیده

هدف: شناسایی امکان ایجاد کتابخانه دیجیتال بدون اخذ مجوز از دارنده کپی‌رایت. **روش/رویکرد پژوهش:** تحلیل محتوا؛ ابزار گردآوری اطلاعات، سیاهه واری. **یافته‌ها:** با کنار هم قرار گرفتن دو رکن اساسی، به استناد ماده ۸ قانون حمایت حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان ۱۳۴۸، ایجادکننده از اخذ مجوز از دارنده کپی‌رایت معاف خواهد بود: ۱- کتابخانه دیجیتال از سوی نهاد عمومی- آموزشی با مقاصد غیرانتفاعی ایجاد شده باشد و ۲- کاربران قادر به ذخیره‌سازی منابع ارائه‌شده نباشند. لذا در کتابخانه‌های خصوصی- انتفاعی یا کتابخانه‌های عمومی که برای کاربران امکان دانلود منابع را فراهم می‌آورند، مؤسس مکلف به جلب رضایت شخصی صاحب حق است. **کلیدواژه‌ها:** کتابخانه دیجیتال، کپی‌رایت، پدیدآورنده، ناشر.

مقدمه

کتابخانه‌های دیجیتال، کتابخانه‌هایی هستند که به کاربر فرصت استفاده از منابع را در هر زمان و مکان می‌دهند. آنچه در این کتابخانه‌ها اهمیت دارد، وجود نیروهای متخصص در زمینه طراحی نرم‌افزارهای مربوط و همکاری آنها با کتابداران و متخصصان اطلاع‌رسانی است. در حالی که تأمین این نیروی متخصص از یک‌سو و تأمین محتوای کتابخانه دیجیتال از سوی دیگر، ایجادکنندگان این نوع کتابخانه را به خود مشغول نموده، نگرانی از مسئولیت مدنی ناشی از دعاوی ناشران و مؤلفان، دغدغه‌های آنان را دوچندان کرده است. به نظر می‌رسد مؤسسان در نخستین گام تأمین محتوای کتابخانه دیجیتال، موظفند از دارندگان کپی‌رایت اجازه بگیرند، در غیر این صورت در آینده مورد تعقیب و مطالبه خسارت قرار خواهد گرفت. اما باید اذعان داشت که ایجاد این نهاد دیجیتالی، به پیشرفت علمی کشور کمک فراوانی می‌کند و شایسته است سهل‌گیری بیشتری درباره آن اعمال گردد.

بنابراین، آنچه مورد سؤال مقاله حاضر قرار گرفته این است که آیا ایجاد کتابخانه دیجیتال، بدون اخذ مجوز از جانب دارندگان کپی‌رایت، ممکن است؟ اگر مؤسسی بدون رضایت دارنده کپی‌رایت اقدام به ایجاد کتابخانه نماید، چه مسئولیت‌هایی متوجه وی خواهد بود؟

در حالی که دسترسی آزاد و آسان به منابع علمی و استفاده نامحدود از آنها، به گسترش دانش در سراسر کشور و در نتیجه پیشرفت علمی آن کمک خواهد کرد، واضح نبودن قوانین، یکی از موانع جدی ایجاد کتابخانه دیجیتال است. چنانچه رویه قضایی یا قوانین دقیقی در این باره وجود نداشته باشد، ترس ناشی از طرح مسئولیت مدنی علیه مؤسس چنین کتابخانه‌ای، سبب زوال این روند خواهد شد. این وظیفه قانونگذار است که به تعادلی مناسب بین حمایت از کپی‌رایت و منافع عمومی دست یابد؛ چنان‌که قانون ۱۹۸۸ انگلستان، ناقض کپی‌رایت نبودن طیف وسیعی از اعمال را اعلام نمود. لذا شایسته است قانونی یا غیر قانونی بودن ایجاد کتابخانه دیجیتال را بدون اخذ مجوز از دارنده کپی‌رایت معین کنیم. بدین منظور، در ادامه پس از بررسی مفاهیم

_____ ماده ۸ قانون حمایت از مؤلفان و مصنفان و هنرمندان... / ۱۲۵

کلی حق مؤلف، دارندگان کپی‌رایت و کتابخانه دیجیتال، دلایلی را در حمایت از استفاده بدون مجوز موسسات عمومی - آموزشی، در فرض عدم ذخیره منابع و لزوم اخذ مجوز، در فرض ذخیره منابع ارائه و راه حل نهایی را پیشنهاد خواهیم نمود.

۱- کلیات

۱-۱- حق مؤلف

در تعریف حق مؤلف باید گفت، حقی است مادی و معنوی که از جانب قانونگذار به پدیدآورنده اثر ادبی داده می‌شود و گاهی آن را شامل پدیدآورنده آثار هنری نیز می‌دانند. مطابق دایرةالمعارف کتابداری و اطلاع‌رسانی، در زبان‌های انگلیسی Copyright، فرانسوی Droit d'auteur، آلمانی Urheberrecht و اسپانیولی Derecho de Autor همه به معنای حق مؤلف هستند (پرتال نهادهای کتابخانه‌ای (<http://portal.nlai.ir>). عبارت مؤلف دربرگیرنده مصنف و هنرمند نیست و قانون حمایت از حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان، به درستی از هر سه دسته یاد کرده است و Author در زبان انگلیسی یا Auteur در زبان فرانسوی هر دو معادل پدیدآورنده هستند (صفایی، ۱۳۸۶). از این رو، در ادامه از عبارت «پدیدآورنده» استفاده خواهد شد.

حقوق مورد حمایت کپی‌رایت، به حقوق معنوی و مادی تقسیم می‌شود. در ماده ۶ مکرر کنوانسیون برن، حقوق معنوی عبارتند از: حق رعایت نام و عنوان اثر، حق اعتراض به تغییر اثر و حق اعتراض به سایر انواع لطومات نسبت به اثر (برای مطالعه ترجمه کنوانسیون برن ر.ک. به محمدزاده وادقانی و محسنی، ۱۳۸۸) و مطابق مواد ۱۹ و ۲۱ قانون حمایت حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان ۱۳۴۸ حقوق معنوی پدیدآورنده از قبیل حق اخذ تصمیم درباره انتشار، حق حرمت نام و عنوان پدیدآورنده، حفظ اصالت اثر، مصونیت آن از تعرض، حق عرضه یا عدم عرضه به عموم است (صفایی، ۱۳۸۶؛ صفایی و همکاران، ۱۳۸۵؛ دیلمی، ۱۳۸۵؛ نوروزی، ۱۳۸۱؛ کردبچه، ۱۳۹۰؛ خدمتگزار، ۱۳۹۰). این حق در قوانین بسیاری از کشورهای ملحق به کنوانسیون برن و تا حدی ایالات متحده آمریکا نیز شناسایی شده است (کلیستر، ۲۰۰۳).

حقوق مادی نیز شامل حق نشر و تکثیر، حق ترجمه، حق اقتباس، تلخیص و تبدیل، حق عرضه و اجرا و حق استفاده از پاداش و جایزه است (همان، ص ۷۴-۷۷؛ دیلمی، پیشین؛ عبدالله، ۲۰۰۸).

۲-۱- کتابخانه دیجیتال و بازشناسی آن از نهادهای مشابه

کتابخانه‌های دیجیتال از اواسط سده بیستم مطرح شدند و در اواخر همین سده پا به عرصه وجود گذاشتند (علیپور حافظی و کریمی، ۱۳۷۸؛ بروگمن، ۱۹۹۹). کتاب دیجیتال عبارت است از «ذخیره اطلاعات به شکل دیجیتالی برای نمایش آن روی صفحه رایانه» (مطلبی، ۱۳۸۶). کتابخانه دیجیتال کتابخانه‌ای است شبیه دیگر کتابخانه‌ها، حاوی مجموعه‌های چاپی و نوشتاری، با این تفاوت که منابع آن به صورت دیجیتالی و برای دستیابی در محیط شبکه‌ای ذخیره می‌شود تا کاربران بتوانند در هر زمان و مکان نیز آنها را بررسی و ارزیابی کنند (اکبری، ۱۳۸۶؛ کولائیان، ۱۳۸۳؛ کاند و کلیولند، ۱۳۹۰؛ مطلبی، همان؛ مطلبی و دیگران، ۱۳۸۶؛ بهرامی، ۱۳۹۰). دیجیتال‌سازی نیز روندی است که اطلاعات را در هر شکلی که باشند، با دستگاه‌های الکترونیکی مناسب مانند اسکنر به شکل دیجیتال تبدیل می‌کند؛ به طوری که اطلاعات می‌تواند پردازش، ذخیره و از طریق تجهیزات و شبکه منتقل گردد (للزاکیس، پیشین). این کتابخانه‌ها اگرچه راه زیادی در رسیدن به غایت نهایی دارند، در دو دهه اخیر پیشرفت چشمگیری داشته‌اند. از این رو، کتابداران و مؤسسان این نهادهای دیجیتال، به شدت نیازمند دستیابی به پاسخ سؤالات خود درباره نحوه ایجاد، تشکیلات، شیوه دستیابی به اطلاعات و ... هستند (گرینستین و تورین، ۲۰۰۲). لذا، مقاله حاضر در صدد پاسخ به یکی از سؤالات مهم در این راستا و تعیین جایگاه حق مؤلف در این نهاد است.

در ابتدا لازم است کتابخانه دیجیتال را از نهادهای مشابه (کتابخانه الکترونیکی، کتابخانه ترکیبی، پایگاه اطلاعاتی، وب جهان‌گستر، مخازن) باز شناسیم.

_____ ماده ۸ قانون حمایت از مؤلفان و مصنفان و هنرمندان... / ۱۲۷

کتابخانه الکترونیکی روند سنتی عضویت، جستجوی کتاب و تمدید آن و سایر خدمات خود را از طریق اینترنت برای اعضا میسر می‌سازد؛ بی‌آن‌که متون و منابع، از طریق اینترنت قابل دستیابی باشند (زائر حیدری، ۱۳۸۴).

۱-۲-۲- کتابخانه ترکیبی

کتابخانه ترکیبی یا هیبرید^۱ مجموعه‌ای از هر دو شکل اطلاعات است: شکل سنتی مانند فرم چاپی یا نوارهای صوتی و شکل دیجیتالی آنها که ممکن است از ابتدا دیجیتالی یا بعداً تبدیل به آن شده باشند. این کتابخانه در مرحله گذار از کتابخانه سنتی به دیجیتالی است (زائر حیدری، پیشین؛ مطلبی و دیگران، پیشین؛ للزاکیس، پیشین).

۱-۲-۳- پایگاه اطلاعاتی^۲

تعریف واحدی از پایگاه اطلاعاتی ارائه نشده است. در اصطلاح‌نامه کتابداری، پایگاه اطلاعاتی چنین معرفی شده است: «واحدی است مشتمل بر سوابق و بایگانی‌های قابل خواندن با ماشین که برای یک کاربرد واحد تعبیه نشده، بلکه به منزله یک مجموعه متجانس برای مقاصد مختلف به کار می‌رود» (سلطانی و مجتبی نائینی، ۱۳۵۷). برخی از استادان علم کتابداری، پایگاه اطلاعاتی را چنین تعریف کرده‌اند: «پایگاه اطلاعاتی مجموعه‌ای است از داده‌های ذخیره شده به صورت مجتمع و مبتنی بر یک ساختار و تعریف شده به طور صوری با استفاده از یک زبان خاص برنامه‌نویسی، با حداقل افزونگی، تحت کنترل متمرکز، مورد استفاده یک یا چند کاربر، به طور اشتراکی و همزمان» (دیپانی و داورپناه، ۱۳۸۱). بر این اساس، پایگاه اطلاعاتی مجموعه‌ای از داده‌های خام است که به شکل اطلاعات به طور منظم طبقه‌بندی و نگهداری شده و در هر زمان، امکان دسترسی به آنها وجود دارد (نوه ابراهیم، ۱۳۷۲؛ جاکوب و همکاران، ۱۳۸۶).

1. Hybrid.

2. Databases.

بنابراین، پایگاه اطلاعاتی اخص از کتابخانه دیجیتال و یکی از منابع تشکیل دهنده آن است:

(Armsin: <http://home.wlu.edu/~whaley/classes/DigiLib/Whaley/Definition.html>)
زیرا کتابخانه دیجیتال به چند طریق منابع خود را تأمین می‌کند که یکی از آنها دستیابی به پایگاه‌های اطلاعاتی است. تفاوت دیگر کتابخانه‌های دیجیتال با پایگاه اطلاعاتی در ساختار آنهاست: در حالی که کتابخانه دیجیتال علاوه بر وجود در عالم مجازی، در عالم خارج نیز وجود داشته و دارای ساختمان و بنای فیزیکی است، پایگاه اطلاعاتی، تنها در عالم مجازی و دیجیتالی وجود دارد.

۱-۲-۴- وب جهان‌گستر^۱

وب جهان‌گستر مجموعه‌ای است که دسترسی به داده‌های اطلاعاتی متفرق در مکان‌های جغرافیایی مختلف را از طریق محیط ارتباطی چندرسانه‌ای کاربرپسند تسهیل می‌کند (کاوازوس و مایلز، ۱۳۸۱). اگرچه ممکن است کتابخانه دیجیتال بتواند به عنوان یکی از موارد استفاده از شبکه جهانی وب ظهور کند (راکنوزمان و دیگران، ۱۳۸۹) و اگرچه شباهت‌های زیادی بین وب جهان‌گستر و کتابخانه دیجیتال وجود دارد (هر دوی آنها در برگیرنده موضوعات دیجیتالی و خدمات مشابهی است). با این حال، نباید تفاوت‌های آشکار بین این دو نهاد را انکار کرد. در وب، موضوعات خیلی دقیق و ساختاری نیست و به شیوه ساده‌ای قابل جستجو است که با کتابخانه دیجیتال تفاوت دارد. همچنین، ابرداده‌های وب معمولاً موقتی است و تضمینی وجود ندارد که در آینده قابل دسترسی مجدد باشند؛ حتی ممکن است کاربر را گمراه کنند (للاکس، پیشین).

۱-۲-۵- مخازن^۲

باید توجه داشت، روش انتشار و جستجو و بازیابی اطلاعات در کتابخانه دیجیتال با مخازن نیز تفاوت دارد. مخزن، ذخیره‌سازی اطلاعات، مدیریت آنها و احتمالاً ارائه

1. World Wide Web.

2. Repositories.

_____ ماده ۸ قانون حمایت از مؤلفان و مصنفان و هنرمندان... / ۱۲۹

روشهای ابتدایی جستجو را بر عهده دارد، در حالی که کتابخانه دیجیتال یک یا چند مخزن را مورد استفاده قرار می‌دهد و خدمات شخص ثالث را، به منظور تسهیل جستجو و استفاده از موضوعات، با عملیاتی پیشرفته، برای کاربران خود مهیا می‌کند (للزاکیس، پیشین).

۳-۱- دارندگان کپی‌رایت و استثنای وارد بر حمایت از آثار آنان

ذینفع اصلی حق مالکیت فکری مطابق بند ۱ ماده ۱۵^۱ میثاق حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی «آفریننده» تولید علمی، ادبی و یا هنری است و منافع حاصل از تولید او باید مورد حمایت قرار گیرد (ارجمند و حبیبی مجنده، ۱۳۸۴). بند ۶ ماده ۲ کنوانسیون برن در این باره مقرر می‌دارد: «این حمایت باید به نفع پدیدآورنده و جانشینان قانونی او اعمال شود». مراد از جانشینان قانونی مذکور در ماده ۲ عبارتند از وارثان پدیدآورنده به عنوان جانشینان قهری او و قائم‌مقامان خاص (انتقال‌گیرندگان حقوق) پدیدآورنده، در مواردی که قانون ملی امکان این انتقال را پیش‌بینی کرده باشد (کردیچ، پیشین)؛ چنان‌که مطابق بند ۵ ماده ۵ قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان ۱۳۴۸ پدیدآورنده می‌تواند استفاده از حقوق مادی خود را در زمینه ترجمه، تکثیر و عرضه اثر از راه چاپ و مانند آن به غیر واگذار نماید. از این رو، معمولاً ناشران مطابق بند ۵ ماده ۵ قانون ۱۳۴۸ و ماده ۲ کنوانسیون برن مشمول حمایت کپی‌رایت هستند.

ایجاد کتابخانه دیجیتال، به حقوق معنوی پدیدآورنده صدمه‌ای نخواهد زد، زیرا هدف افراد از رجوع به چنین کتابخانه‌ای، کاستن از بار مالی تهیه نسخه‌های چاپی است و اگر کسی قصد تحریف و یا هر نوع لطمه معنوی به مؤلف را داشته باشد، در کتابخانه

۱. دولت‌های طرف میثاق حاضر، حق هر کس را نسبت به امور ذیل به رسمیت می‌شناسند: الف) حق مشارکت در حیات فرهنگی ب) حق بهره‌مندی از منافع پیشرفت علمی و کاربردهای آن ج) حق برخورداری از حمایت از منافع اخلاقی و مادی ناشی از هر تولید علمی، ادبی و یا هنری که «آفریننده» آن هستند.

سنتی نیز این هدف قابل دسترسی خواهد بود و از این جهت تفاوت چندانی بین این دو کتابخانه به نظر نمی‌رسد. اما مهم‌ترین هدف مهم هر نظام مالکیت فکری، اطمینان دادن به پدیدآورنده است که به صورت انحصاری حق استفاده از منافع اقتصادی پدیده فکری خود را دارد و حقوق از آن حمایت می‌کند (حکمت‌نیا، ۱۳۸۸) یکی از مصادیق مهم این حق اقتصادی، حق نشر و تکثیر است که اغلب، پدیدآورنده آن را به موجب قرارداد به ناشر منتقل می‌کند (همان). آنچه ممکن است در کتابخانه دیجیتال مورد اجحاف قرار گیرد، همین عمده هدف مالکیت فکری، یعنی حق تکثیر است. حمایت از منافع ناشران نیز به وسیله کپی‌رایت به عمل می‌آید و در این خصوص کپی‌رایت به همان اندازه که برای انگیزه بخشیدن به نویسندگی خلاقانه ضروری است، برای حمایت از منافع اقتصادی صنعت نشر نیز اهمیت دارد (خدمت‌گزار، پیشین).

البته، حمایت از آفریننده و ناشر در سه حالت با استثنا مواجه شده و توسعه نمی‌یابد:

۱- مؤسسان کتابخانه دیجیتال می‌توانند مجموعه‌ای از آثار بالای ۳۰ یا ۵۰ سال، حسب مورد، ایجاد کنند؛ بی‌آن‌که نگران عواقب حقوقی آن باشند. به عبارت دیگر، حقوق مادی پدیدآورنده موقتی است. مدت حمایت قانونگذار از حقوق مادی مؤلف، مصنف و هنرمند ۵۰ سال پس از فوت پدیدآورنده (قانون اصلاح ماده ۱۲ قانون حمایت از حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان ۱۳۴۸ مصوب ۱۳۸۹)^۱ و در مورد پدیدآورنده آثار سینمایی و عکاسی، ۳۰ سال از تاریخ پدید آمدن اثر (ماده ۱۶ قانون ۱۳۴۸ و نرم‌افزارهای رایانه‌ای و بند ۱ ماده ۷ قانون ۱۳۷۹) تعیین شده است. البته، باید مراقب بود که تلاش‌های دیجیتال‌سازی سبب ایجاد مجموعه‌ای از اطلاعات مرده (اطلاعات

۱. ماده ۱۲ - مدت استفاده از حقوق مادی پدیدآورنده موضوع این قانون که به موجب وصایت یا وراثت منتقل می‌شود، از تاریخ مرگ پدیدآورنده پنجاه سال است و اگر وارثی وجود نداشته باشد یا بر اثر وصایت به کسی منتقل نشده باشد برای همان مدت به منظور استفاده عمومی در اختیار حاکم اسلامی (ولی فقیه) قرار می‌گیرد. تبصره - مدت حمایت اثر مشترک موضوع ماده (۶) این قانون پنجاه سال بعد از فوت آخرین پدیدآورنده خواهد بود.

_____ ماده ۸ قانون حمایت از مؤلفان و مصنفان و هنرمندان... / ۱۳۱

بدون متقاضی، با سودمندی و کاربرد کم، اطلاعاتی که گردش و میزان تقاضای آن در قیاس با نسخه کاغذی یا میکروفیلم آن کمتر است) نگردد (کاند و کلیوند، پیشین).

۲- مؤسس کتابخانه دیجیتال، درباره استفاده و انتشار کتاب‌ها و آثاری که برای نخستین بار در خارج از ایران منتشر شده نیز اغلب مسئولیتی ندارد، زیرا قانونگذار در مورد این دسته از آثار حمایت چندانی را اتخاذ نکرده است؛ درباره آثار ادبی و هنری و نرم‌افزارهایی از این قبیل حمایت را منتفی دانسته^۱ و در مورد تکثیر کتب و نشریات و آثار صوتی، حمایت از آثار خارجی را منوط به عمل متقابل کرده است (زرکلام، ۱۳۸۷).^۲ لذا، درباره کتاب‌های خارجی، تنها در صورتی پدیدآورنده می‌تواند مؤسس را مورد تعقیب حقوقی قرار دهد که در کشور محل نشر اثر، با آثار منتشره در ایران چنین برخوردی شده و از چنین حمایتی برخوردار باشند.

۳- اگر آثار موجود در کتابخانه دیجیتال تولیدات سازمان حامی کتابخانه مزبور و با قصد ارائه رایگان و آزاد آنها به دیگران باشد، مسئله کپی‌رایت مطرح نخواهد شد (مطلبی و دیگران، پیشین). چنان‌که در سایت www.irandoc.ac.ir فرایند مشابهی وجود دارد.

۲- ضرورت نداشتن اخذ مجوز از دارنده کپی‌رایت برای ایجاد کتابخانه دیجیتال عمومی - آموزشی

در این باره که آیا مؤسسان کتابخانه دیجیتال، می‌توانند بدون اخذ مجوز از دارندگان کپی‌رایت، اقدام به استفاده و تکثیر دیجیتالی آثار آنها بنمایند یا خیر؟ مدتهاست نظرهای مثبت و منفی وجود دارد. اما به نظر می‌رسد در این راستا شایسته است علاوه بر

۱. ماده ۲۲ قانون حمایت حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان ۱۳۴۸: «حقوق مادی پدیدآورنده موقعی از حمایت این قانون برخوردار خواهد بود که اثر برای نخستین بار در ایران چاپ یا پخش یا اجرا شده باشد و قبلاً در هیچ کشوری چاپ یا نشر یا پخش و یا اجرا نشده باشد».

۲. ماده ۶ قانون ترجمه و تکثیر کتب و نشریات و آثار صوتی ۱۳۵۲: «در مورد تکثیر کتب و نشریات و آثار صوتی حمایت‌های مذکور در این قانون به شرط وجود عهدنامه یا معامله متقابل نسبت به اتباع سایر کشورها نیز جاری است».

تفکیک بین دو نوع استفاده که یکی سبب ذخیره منابع در رایانه کاربر می‌شود و دیگری صرفاً اجازه مشاهده و مطالعه آن‌لاین را داده و امکان ذخیره منابع را فراهم نمی‌کند، از استانداردهای بین‌المللی مانند آزمون سه گام و استفاده منصفانه برای حل مسئله استفاده نمود. هم‌اکنون در کنوانسیون‌های بین‌المللی نیز برای تجویز نسخه‌برداری و اشتراک‌سازی آثار دارای کپی‌رایت، از این استانداردها استفاده می‌شود.

استفاده منصفانه با ۴ معیار، اشتراک‌سازی آثار را تجویز می‌کند که عبارتند از: (۱) هدف و ویژگی استفاده (۲) ماهیت اثر دارای مالکیت ادبی و هنری (۳) میزان و ماهیت بخش استفاده شده در برابر کل اثر (۴) نتایج استفاده بر بازار بالقوه اثر یا ارزش اثر آن. با توجه به معیارهای ارائه شده، ممکن است نتیجه گرفت که ایجاد کتابخانه دیجیتال با استفاده منصفانه از اثر در تعارض است، زیرا دو معیار اخیر را نداشته و کل اثر را منتشر می‌کند که بر بازار آن نیز تأثیرهای منفی به همراه دارد. اما این نتیجه قابل رد است، زیرا چنین نیست که اگر اثر به صورت دیجیتالی منتشر نشود، خربداران دست به جیبی هستند تا آن آثار را تهیه کنند. از آنجا که بسیاری از آثار، صرفاً در میدان انقلاب تهران یا نمایشگاه کتاب قابل دستیابی هستند و سفر به تهران نیازمند صرف وقت، انرژی و هزینه بالایی است و از سوی دیگر با توجه به کوچکتر شدن فضای منازل، تعبیه کتابخانه فیزیکی و نگهداری کتاب‌ها برای پژوهشگر به معضلی بزرگ تبدیل شده است. به نظر می‌رسد در بسیاری موارد استفاده کننده اگر نتواند فایل دیجیتالی اثر را به دست آورد، از تهیه فیزیکی آن صرف‌نظر می‌کند. لذا نمی‌توان مطمئن بود که ایجاد کتابخانه دیجیتال، بر بازار اقتصادی اثر منفی داشته باشد.

معیار سه گام که خاستگاهش کنوانسیون برن بوده و در ماده ۱۳ معاهده تریپس نیز مورد توجه قرار گرفته، با رعایت سه گام، تکثیر آثار دارای کپی‌رایت را تجویز می‌کند. مطابق این معیار، اختیار اعطای اجازه تکثیر آثار مورد حمایت در موارد خاص و مشخص محفوظ است مشروط بر این‌که چنین تکثیری با بهره‌برداری عادی از اثر در تعارض نباشد و به منافع قانونی پدیدآورنده، زیان غیر معقولی وارد نسازد. معیار سه گام نیز به شدت بر حمایت از منافع پدیدآورنده تأکید دارد و مسلماً این منافع در

_____ ماده ۸ قانون حمایت از مؤلفان و مصنفان و هنرمندان... / ۱۳۳

کتابخانه دیجیتال، که آثار را به صورت رایگان در اختیار کاربران قرار می‌دهد، رعایت نمی‌شود (حبیب و شاکری، ۱۳۹۲). به این ادعا در پاراگراف قبل پاسخ داده شد. بنابراین، با توجه به واقعیت‌های اقتصادی موجود که چه بسیار کاربرانی که هرگز قصد خرید اثر را نداشته‌اند و با توجه به ضرورت پیشرفت علمی و آموزشی در جهان، به نظر می‌رسد رعایت این استانداردها در کتابخانه‌های دیجیتال منطقی یا مناسب نیست، مگر این که در آنها تجدیدنظرها و تعدیل‌هایی صورت گیرد. حتی استفاده غیرتجاری کاربران می‌تواند پدیده‌ای کاملاً اخلاقی باشد، چنان‌که نسخه‌برداری در کتابخانه‌ها و مراکز آموزشی به هنجار و رفتاری متعارف مبدل شده و دیدگاه‌های مذهبی، فلسفی یا اقتصادی آن را تأیید می‌کند. ظهور دین کیپسم، که مبلغ رفع انحصار از مالکیت فکری است، قوت این دیدگاه‌ها را اثبات می‌کند (حبیب و شاکری، پیشین، ص ۹).

در راستای تأیید این دیدگاه که ایجادکنندگان کتابخانه دیجیتال، نیازی به اخذ مجوز از ناشر یا پدیدآورنده آثار ندارند، به دلایل متعددی می‌توان استناد نمود:

۱- ماده ۸ قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان ۱۳۴۸

ماده مزبور مقرر می‌دارد: «کتابخانه‌های عمومی و مؤسسات جمع‌آوری نشریات و مؤسسات علمی و آموزشی که به صورت غیرانتفاعی اداره می‌شوند، می‌توانند طبق آیین نامه‌ای که به تصویب هیئت وزیران خواهد رسید، از اثرهای مورد حمایت این قانون از راه عکسبرداری یا طرق مشابه آن به میزان مورد نیاز و متناسب با فعالیت خود، نسخه‌برداری کنند.» بنابراین، اخذ اجازه از صاحب حق در کتابخانه عمومی دیجیتالی که قصد تجارت و انتفاع مادی ندارد، ضروری نخواهد بود. در حقوق انگلیس و بسیاری از کشورها نیز استفاده‌های آموزشی از جانب معلمان و دانش‌آموزان، استثنایی بر حق دارنده کپی‌رایت محسوب و مجاز اعلام شده است

(Soetendorp in: <http://copyrightuser.org/topics/Education>)

در این باره، لایحه جامع حمایت از مالکیت ادبی، هنری و حقوق مرتبط نیز قابل توجه است. این لایحه در فصل سوم به استثنای وارد بر حقوق مالکیت فکری پرداخته، در

ماده ۱۶^۱ به آزمون سه گام اشاره کرده، در ماده ۱۸^۲ تکثیر به مقاصد آموزشی و در ماده ۱۹^۳ تکثیر توسط کتابخانه‌ها و مؤسسات نگهداری را اجازه داده است. نکته حایز اهمیت این‌که در کتابخانه‌ها تکثیر کلّ اثر اجازه داده نشده و صرفاً «بخش کوتاهی» از اثر قابل تکثیر معرفی شده است، جز در مورد آثار کوتاهی مانند مقاله و چکیده. این در حالی است که در مقاصد آموزشی چنین استثنایی مطرح نشده و گویی کلّ اثر برای مقاصد آموزشی قابل تکثیر است. لذا از مجموع دو ماده می‌توان چنین استنباط نمود که کتاب‌های آموزشی کتابخانه‌های دانشگاهی مشمول استثنای مندرج در ماده ۱۸ بوده و به طور کامل قابل تکثیر خواهند بود.

گفتنی است، اگرچه از مجموع این مواد عدم ضرورت اخذ اجازه از صاحب حق به منظور تکثیر و نسخه‌برداری کتاب‌های برای کتابخانه دیجیتال استنباط می‌شود، اما برابر ماده ۸ قانون ۱۳۴۸ معافیت کتابخانه‌های دیجیتال عمومی هنگامی است که به صورت رایگان به افراد و اعضا خدمات ارائه می‌کنند و درباره کتابخانه‌های دیجیتال انتفاعی که با آثار پدیدآورندگان به تجارت می‌پردازند، این معافیت قابل اعمال نخواهد بود.

۱. ماده ۱۶: «بهره‌برداری از آثار مورد حمایت این قانون در چارچوب مقررات این فصل و برای مقاصد غیرتجاری، بدون اجازه دارنده حقوق، مشروط بر این‌که با بهره‌برداری عادی از اثر منافاتی نداشته باشد و به منافع قانونی وی زیان غیرمتعارف وارد نکند، مجاز است.»

۲. ماده ۱۸: «مؤسسات آموزشی می‌توانند آثار منتشر شده مورد حمایت این قانون را برای مقاصد آموزشی غیرانتفاعی بدون کسب اجازه از دارنده حقوق، در حدود متعارف و به میزان مورد نیاز با شرایط زیر تکثیر نمایند:

۱- عمل تکثیر یک‌بار انجام شود و در صورت تکرار در نوبت‌های جداگانه و بی‌ارتباط با هم صورت گیرد.

۲- مأخذ اثر تکثیر شده و نام پدیدآورنده اثر در موارد مذکور در این ماده بر روی تمامی نسخه‌ها ذکر شود.»

۳. ماده ۱۹: «هر کتابخانه عمومی یا مؤسسه نگهداری آثار مجاز است بدون اجازه دارنده حقوق در موارد زیر آثار مورد حمایت این قانون را تکثیر کند:

۱- بخش کوتاهی از یک اثر یا اثر کوتاه منتشر شده از قبیل مقاله یا چکیده یک اثر به درخواست شخص حقیقی مراجعه کننده به شرط این‌که:

اولاً: نسخه تکثیر شده فقط برای مطالعه و پژوهش باشد.

ثانیاً: عمل تکثیر یک بار یا در صورت تکرار در نوبت‌های جداگانه و بی‌ارتباط با هم صورت گیرد.»

۲- دلیل عقل و قاعده لاضرر

حتی اگر ماده ۸ قانون حمایت از حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان ۱۳۴۸ وجود نداشت، می‌توانستیم به حکم عقل و سایر منابع شرعی و حقوقی، به این نتیجه دست یابیم. چنان‌که برخی فقهای شیعه با تمسک به دلیل عقل به عنوان منبع استنباط احکام، کوشیده‌اند مشروعیت حق مؤلف را اثبات کنند با این توضیح که دلایلی عقلی مانند «ضرورت حفظ نظام» جامعه اسلامی و «لزوم رفع نیازهای مسلمانان» اقتضا دارد که نظام حقوق مالکیت فکری پذیرفته شود؛ زیرا حذف این نظام حقوقی موجب ایجاد اختلال در معاش شماری از انسان‌ها، تحقق هرج و مرج، ایجاد عسر و حرج و در معرض خطر قرار گرفتن اموال و اعراض انسان‌ها می‌گردد. به‌علاوه، پذیرش نظام حقوق مالکیت آثار فکری به تقویت انگیزه اشخاص در آفرینش آثار جدید که از جمله مصالح مسلمانان است، می‌انجامد شبیری در

(www.encyclopaediaislamica.com/madkhal2.php?sid=6356)

اما دلیل عقل این نتیجه را نیز تأیید خواهد کرد که حمایت از مؤلف و ناشر تا جایی مفید و ضروری است که مانع پیشرفت و توسعه علمی و پژوهشی کشور نشود. عقل نمی‌پذیرد که قانون حمایت از حقوق مؤلفان به هر قیمتی در جامعه اجرا شود و جلو پیشرفت‌های بشری را بگیرد. لذا سکوت قانونگذار در این باره مانع از تصمیم‌گیری و ارائه راه‌حل عقلی نمی‌شود و جامعه را با بن‌بست مواجه نخواهد کرد.

همچنین، یکی از احکام عقلی که با استناد به حدیث نبوی تأیید شده، قاعده لاضرر است. برخی از بزرگان مانند شیخ انصاری و نائینی معتقدند در حدیث لاضرر هرگونه حکم ضرری نفی شده است؛ اعم از این‌که منشأ ضرر، موضوع ضرری باشد مانند وضویی که ضرر دارد یا منشأ ضرر نفس باشد (شیخ انصاری، ۱۴۱۴؛ مرعشی، ۱۳۷۶). به عبارت دیگر، قاعده لاضرر، هرگونه ضرری را نفی می‌کند و اگر از اجرای حکم شرعی، ضرری بزرگ به بار آید، بر اساس قاعده مزبور اجرای آن حکم واجب نخواهد بود. یکی از احکامی که مورد تأیید قانونگذار قرار گرفته، لزوم شناسایی حقوق مادی برای مؤلف و ناشر است. حال اگر از این لزوم رعایت حقوق فردی ضرری به

جامعه وارد آید، باید از آن صرف‌نظر کرد. به عبارت دیگر، حکم قانونی رعایت حقوق پدیدآورندگان تا جایی لازم‌الرعايه است که سبب ضرر جامعه نباشد. ممکن است گفته شود افراد حاکم بر اموال خود هستند و می‌توانند هر نوع تصرفی در آنها انجام دهند و مانع استفاده دیگران شوند. آثار ادبی و هنری نیز از اموال پدیدآورنده شمرده می‌شود. اما اصل مطلق و انحصاری بودن مالکیت استثنایی دارد و هر جا که با قاعده لاضرر در تضاد قرار گیرد، قدرت اجرایی خود را از دست خواهد داد. مالک تا جایی نسبت به مال خود محق است که اعمال این حق موجب ضرر دیگری نباشد و با قاعده لاضرر در تعارض قرار نگیرد. بنابراین، ممانعت از دسترسی جامعه به آثار ادبی و هنری قابل پذیرش نیست و امری تلقی می‌شود که شارع مقدس بدان راضی نخواهد شد (حبیب‌ا و شاکری، ۱۳۹۱).

۳- ترجیح اهم بر مهم

همچنین، گاه مصالح و منافع عمومی اقتضا می‌کند که اموال فکری حتی بدون جلب رضایت مالکان آنها مورد استفاده قرار گیرند. استفاده‌های مزبور ممکن است به صورت جزئی و به گونه‌ای باشد که ضرر قابل اعتنایی را متوجه دارنده کپی‌رایت نکنند. در چنین مواردی، قوانین کشورها معمولاً استفاده از اثر را بدون این‌که نیازمند کسب مجوز خاص از مالک یا مراجع قانونی باشد، مجاز می‌شمارند. اما گاه استفاده از اثر به شکل وسیعی انجام می‌شود که به زیان دارنده حق است. در این صورت نیز اگر مصالح عمومی و منافع جامعه اقتضا کند، با وجود میل مالک، اثر مزبور مورد بهره‌برداری قرار می‌گیرد. البته، در چنین مواردی عموماً اجازه مراجع قانونی جایگزین اجازه مالک می‌شود که از آن در مالکیت صنعتی با عنوان «مجوز اجباری» (Compulsory Licence) یاد می‌کنند (خدمتگزار، پیشین). البته، چنان‌که در حقوق انگلیس شکل خاصی از مجوز اجباری با عنوان Crown Use به نفع دولت و برای انجام خدمات عمومی وجود دارد، در حقوق ایران نیز منافع عمومی باید اقتضای صدور مجوز را فراهم آورد (حبیب‌ا و شاکری، ۱۳۸۷). در توضیح باید گفت، ایجاد کتابخانه دیجیتال، تهدیدی برای ناشران

_____ ماده ۸ قانون حمایت از مؤلفان و مصنفان و هنرمندان... / ۱۳۷

و صاحبان صنایع چاپ به شمار می‌رود و زمانی که پدیدآورندگان و اندیشه‌وران مشاهده کنند نتیجه کار فکری آنها توسط دیگران مورد استفاده قرار می‌گیرد، دست به ابداع نمی‌زنند و در نتیجه کل جامعه دچار افت علمی می‌شود (حکمت‌نیا، پیشین). چنان که درباره نرم‌افزارهای رایانه‌ای گفته شده است (شوقی، ۱۳۸۸) رعایت کپی‌رایت باعث رونق و ایجاد بازار برای چنین محصولاتی خواهد شد. در این صورت، طبیعی است که مشاغل مرتبط بیشتر و افراد و کارشناسان بیشتری جذب این بازار شوند. این امر علاوه بر افزایش سطح درآمد و ایجاد شغل در بخش‌های مختلف، سبب جاذبه بیشتری برای سرمایه‌گذاری در این زمینه خواهد شد که می‌تواند باعث بالندگی و در نتیجه افزایش سطح علمی جامعه گردد. اگرچه حمایت از حقوق پدیدآورنده و ناشر اهمیت بالایی دارد، تأمین منافع جمعی، ایجاد فرصت دستیابی به منابع علمی، صرفه‌جویی در وقت و انرژی محققان و تسریع روند پژوهش و پیشرفت جامعه، از اهمیت بیشتری برخوردار است. لذا قانونگذاران و قضات باید نهایت تلاش خود را در جهت رعایت هر دو مهم به کار برند و جایی که به هیچ صورتی جمع بین آن دو ممکن نیست، باید از حمایت متعصبانه از حقوق فردی صرف‌نظر و آن را تعدیل کنند. برای مثال، در فرضی که کاربر صرفاً به مطالعه منابع به صورت دیجیتال می‌پردازد و ذخیره‌سازی آنها برای وی ممکن نیست، ضرر چندانی بزرگی به جامعه ناشران وارد نمی‌شود و خواننده موقتی همچنان نیازمند دستیابی دائمی به منابع آنها خواهد بود.

۴- بنای عقلا و دکترین استیفای حق^۱

از سوی دیگر، در سراسر دنیا بنای عقلا بر این است که از حقوق فردی تا جایی حمایت می‌شود که حقوق جمعی به خطر نیفتد. اگرچه حمایت از حقوق مؤلف و ناشر، حایز اهمیت فراوان است، چنان‌که هیئت نمایندگی شیلی در مخالفت با شناسایی این حق در متن پیشنهادی یونسکو گفته است: «با آن‌که این حمایت... در برخی شرایط

1. Exhaustion of Rights.

و در دوران خاصی از حیات ملتها مفید است، موضوعی نیست که به حق بنیادی بشری مربوط باشد» (ارجمند و حبیبی مجنده، پیشین). لذا حق کپی‌رایت چندان حیاتی نیست و شناسایی و حمایت شدید از آن تا جایی با سیره عقلا همخوانی دارد که مسیر پیشرفت جامعه را ناهموار و مسدود نسازد، وگرنه عقلای جهان از این حمایت دست خواهند شست. چنین است که ماده ۷ موافقت‌نامه تریپس نیز به صراحت مقرر می‌دارد: «حمایت از حقوق مالکیت فکری و اجرای این حقوق باید به توسعه ابداعات راجع به فناوری، گسترش و انتقال فناوری، استفاده متقابل تولیدکنندگان و به کار گیرندگان دانش فنی کمک کند و به گونه‌ای صورت گیرد که به رفاه اقتصادی و اجتماعی و توازن میان حقوق و تعهدات منجر شود.» دکتترین استیفای حق نیز در راستای تأیید همین واقعیت در آلمان ظهور کرده است. بنا بر این دکتترین، نخستین بار که یک محصول حمایت شده، توسط مالک یا با رضایت وی، در بازار به فروش می‌رسد، استیفای حق صورت گرفته و او نمی‌تواند بر بهره‌برداری‌های بعدی تجاری، نظارت با کنترل داشته باشد و خریداران می‌توانند آزادانه به فروش، اجاره یا عقود دیگر بپردازند (حبیبی، ۱۳۸۸؛ حبیبی و شاکری، ۱۳۸۷). البته، اعمال این دکتترین در نسخه‌های دیجیتالی مورد اختلاف است؛ چنان‌که اروپا معتقد به اعمال نکردن دکتترین استیفای حق در محیط دیجیتال بوده و در مقابل آمریکا قایل به اعمال این دکتترین است (همان). باید توجه داشت، اگر پدیدآورنده از طریق قرارداد بهره‌برداری (لیسانس) یا بیع مشروط، اثر خود را به طرف قرارداد منتقل کرده باشد، دیگر دکتترین استیفای حق کارایی ندارد و حقوق بعدی نظارتی پدیدآورنده ساقط نخواهد شد.

۳- مسئولیت مدنی ایجادکنندگان کتابخانه دیجیتال در فرض امکان ذخیره‌سازی

آثار یا خصوصی - انتفاعی بودن کتابخانه دیجیتال

تمام دلایل ارائه شده در بالا تا زمانی از مؤسس کتابخانه دیجیتال حمایت می‌کند که وی در نهاد دیجیتالی خود امکان ذخیره‌سازی آثار را برای کاربران فراهم نکرده باشد، زیرا ماده ۸ قانون حمایت از حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان جنبه استثنایی دارد و نمی‌توان آن را به موارد مشکوک تسری داد. اگر کتابخانه دیجیتال دریافت و تصاحب

_____ ماده ۸ قانون حمایت از مؤلفان و مصنفان و هنرمندان... / ۱۳۹

همیشه تعداد بی‌شماری کتاب را برای کاربر به دنبال داشته باشد، با آنچه پیش از این اتفاق می‌افتاده در تضاد بوده و دامنه بسیار گسترده‌تری دارد و با ماده ۸ که در زمان کتابخانه‌های سنتی تصویب شده، مطابقت ندارد.

همچنین، اگرچه در تأیید استفاده بدون ذخیره آثار به عقل و بنای عقلا استناد نمودیم، اما عقل و بنای عقلا چنین نتیجه‌ای را نیز تأیید نخواهد کرد که حاصل زحمت پدیدآورنده و ناشر را به صورت دیجیتالی درآورده و در دسترس دائمی عموم قرار دهیم مگر با رضایت خود او. به عبارت دیگر، همان قدر که عقلا از پیشرفت علمی حمایت می‌کنند، به قاعده «الناس المسلمون علی اموالهم» اعتقاد دارند و نمی‌توان دسترسی دیگری را بدون پرداخت عوضی یا کسب اجازه از او تصاحب نمود.

حال اگر شخص حقیقی یا حقوقی، بدون رضایت دارنده کپی‌رایت، اثر وی را در کتابخانه خود به صورت دیجیتالی ارائه دهد، به نحوی که کاربران بتوانند با ورود به سامانه ایجاد شده، آثار را دریافت و به صورت نامحدود برای خود ذخیره نمایند، پدیدآورنده خواهد توانست بر اساس مواد قانون حمایت از حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸ و ماده ۱ قانون مسئولیت مدنی مصوب ۱۳۷۹، ایجادکننده را مورد تعقیب حقوقی قرار دهد و علاوه بر الزام وی به حذف اثر از سامانه دیجیتالی، خسارات وارده ناشی از رکود بازار خرید اثر خود را مطالبه کند. این ضمانت اجرا در مورد ایجادکنندگان کتابخانه‌هایی که به صورت خصوصی و انتفاعی ایجاد شده‌اند نیز صادق است.

در نهایت باید پذیرفت که تمام دلایل حمایتی در راستای رفع مسئولیت از کتابخانه‌های دیجیتالی عمومی - آموزشی است که امکان ذخیره منابع را برای کاربران فراهم نمی‌کنند. حال، اگر هر یک از ارکان مزبور منتفی گردد، خطای شایسته تعقیب قانونی و پرداخت خسارت خواهد بود.

۴- نتیجه و پیشنهاد

کتابخانه دیجیتال پدیده نوظهوری است که در دهه‌های اخیر پیشرفت چشمگیری داشته است. با وجود این، هنوز مسائل زیادی درباره آن بی‌پاسخ و در حاله‌ای از ابهام باقی مانده است، چنان‌که هنوز کاملاً مشخص نیست آیا ایجادکننده کتابخانه دیجیتال می‌تواند بدون رضایت و اجازه دارنده کپی‌رایت به انتشار الکترونیکی اثر او بپردازد یا خیر؟ قوانین ایران در این باره یا قدیمی هستند و یا به این موضوع پرداخته‌اند. از این رو، ضروری است با استفاده از استانداردهای بین‌المللی مانند آزمون سه گام و استفاده منصفانه و همچنین تفسیر ماده ۸ قانون حمایت از حقوق مولفان و مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸ راه‌حلی شایسته اتخاذ نماییم.

با توجه به منابع مزبور و قواعدی مانند دلیل عقل، لاضرر، بنای عقلا و ترجیح اهم بر مهم، باید پذیرفت که تنها در فرضی ایجادکننده کتابخانه دیجیتال از اخذ مجوز از دارنده کپی‌رایت معاف است که دو رکن اساسی در کنار یکدیگر وجود داشته باشد:

۱- کتابخانه دیجیتال به انگیزه علمی - آموزشی و در واحدهای عمومی و دانشگاهی غیرانتفاعی ایجاد شده باشد.

۲- امکان ذخیره‌سازی منابع برای کاربران وجود نداشته باشد.

اگر دو رکن بالا در کتابخانه دیجیتالی جمع شده باشد، آن کتابخانه مشمول ماده ۸ قانون ۱۳۴۸ خواهد بود، زیرا ظاهر ماده مزبور به نوع خاصی از کتابخانه اختصاص ندارد و هدف از وضع آن حمایت ویژه از کتابخانه‌های آموزشی، عمومی و دانشگاهی غیرانتفاعی است. بنابراین، ایجادکنندگان چنین کتابخانه‌هایی، به جای مذاکره با دارنده کپی‌رایت، باید از دولت اجازه بگیرند و این دولت است که به عنوان حامی هر دو دسته منافع عمومی و خصوصی، باید تصمیم شایسته را اتخاذ کند. اما اگر ایجاد کتابخانه دیجیتال به صورت خصوصی - انتفاعی صورت گرفته باشد، باید با ارائه درصدی از منافع حاصل به صاحب حق (مؤلف یا ناشر) یا به شیوه‌ای دیگر، رضایت وی را جلب نمود. در غیر این صورت، دارنده کپی‌رایت خواهد توانست ایجادکننده کتابخانه

_____ ماده ۸ قانون حمایت از مؤلفان و مصنفان و هنرمندان... / ۱۴۱

دیجیتال را مورد تعقیب قانونی قرار دهد و از محاکم دادگستری الزام وی به حذف اثر از سامانه دیجیتال و پرداخت خسارات وارده را بخواهد.

منابع

- ارجمند، اردشیر و محمد حبیبی مجنده (۱۳۸۴). «جایگاه حقوق مالکیت معنوی در نظام بین‌المللی حقوق بشر» نامه مفید، شماره ۱۰، ۵۴-۱۲.
- اکبری، احمد (۱۳۸۶). «کتابخانه دیجیتال در پایگاه‌های اسلامی» ره‌آورد نور، شماره ۲۰، ص ۴۲.
- انصاری، شیخ مرتضی (۱۴۱۴ه.ق). «رسائل فقهیه» کنگره جهانی بزرگداشت شیخ اعظم انصاری، ص ۱۱۵ و ۱۱۶.
- بهرامی، محمدحسین (۱۳۹۰). «کتابخانه دیجیتال نور گامی نو در عرصه اطلاع‌رسانی» ماهنامه ره‌آورد نور، شماره ۳۰، ص ۵۱.
- حبیبی، سعید (۱۳۸۸). «جزوه درس مالکیت فکری» دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، ص ۹۴-۹۳.
- حبیبی، سعید و زهرا شاکری (۱۳۹۲). «اشتراک‌سازی آثار ادبی و هنری- چالش‌ها و فرصت‌ها» دو فصلنامه دانش حقوق مدنی، شماره ۱، ص ۵.
- حبیبی، سعید و زهرا شاکری (۱۳۸۷). «چالش‌های حقوقی دکتترین استیفای حق در نظام مالکیت فکری» فصلنامه حقوق دانشگاه تهران، شماره ۴ ص ۶۹ و ۱۸۶-۱۸۹.
- حبیبی، سعید و زهرا شاکری (۱۳۹۱). «مبثی در محدودیتها و استثنائات حقوق مالکیت ادبی و هنری» مجله مطالعات حقوق تطبیقی، شماره ۱، ص ۴۸.
- حکمت‌نیا، محمود (۱۳۸۸). «بررسی فقهی و اقتصادی مالکیت فکری» فصلنامه اقتصاد اسلامی، شماره ۳۳، ص ۱۸۲-۲۰۲.
- جاکوب، سرراین؛ دانیل الکساندر و لیندسی لین، (۱۳۸۶). «مالکیت فکری» ترجمه هاشم بیگی، حمید، تهران: انتشارات جهاد دانشگاهی، ص ۳۱۴.
- خدمتگزار، محسن (۱۳۹۰). «فلسفه مالکیت فکری» تهران: نشر میزان، ص ۱۶۵ و ۲۱۷-۲۲۷.
- راکنوزمان، ام‌دی؛ هیداکی کانایی و کاتسو هیرو اوموتو، (۱۳۸۹). «یکپارچه‌سازی فرایند مدیریت دانش با سیستم کتابخانه دیجیتال» ترجمه درخوش، ملیحه، کلیات کتاب ماه، شماره ۱۵۰، ص ۶۲.
- زائر حیدری، عصمت (۱۳۸۴). «کتابخانه ترکیبی (هیبرید)» فصلنامه پیام بهارستان، شماره ۴۷، ص ۲-۴.

- زرکلام، ستار (۱۳۸۷). «حقوق مالکیت ادبی و هنری» سازمان مطالعه و تدوین علوم انسانی دانشگاه‌ها، ص ۴۲۳.
- دینانی، محمدحسین و محمدرضا داورپناه (۱۳۸۱). «مفاهیم و روش‌های ذخیره و بازیابی اطلاعات در نظام‌های رایانه‌ای کتابخانه‌های ایران»، انتشارات دانشگاه فردوسی مشهد، ص ۴۷.
- دیلمی، احمد (۱۳۸۵) «کپی رایت و حقوق مرتبط از برن تا تریپس» فصلنامه فقه، شماره ۴۹، ص ۱۷۱.
- سلطانی، پوری و مهدی مجتوبی نائینی (۱۳۵۷). «اصطلاح‌نامه کتابداری» انجمن کتابداران ایران.
- شوقی، سید هاشم (۱۳۸۸). «نگاهی به باید‌ها و نبایدهای رعایت قانون کپی‌رایت در نرم‌افزارهای اسلامی» ره آوردنور، شماره ۲۸، ص ۲۷.
- صفایی، سید حسین (۱۳۷۷). «حق مؤلف در حقوق ایران» فصلنامه کتابهای اسلامی، ص ۱۰.
- صفایی، سید حسین (۱۳۸۶). «حقوق مدنی و حقوق تطبیقی» انتشارات میزان، چ ۲، ص ۶۴ و ۸۴-۸۶.
- صفایی، سید حسین؛ محسن صادقی و حسن محسنی (۱۳۸۵). «مطالعه تطبیقی حقوق معنوی پدیدآورندگان آثار ادبی و هنری و دارندگان حقوق مرتبط» فصلنامه مدرس علوم انسانی، دوره ۱۰، شماره ۳، ص ۸۲ و ۸۳.
- علیپور حافظی، مهدی و مهشید کریمی (۱۳۸۷). «معماری کتابخانه دیجیتال»، فصلنامه کتاب، شماره ۷۵، ص ۲۰۰.
- کاند، تری و گری کلیولند (۱۳۹۰). «کتابخانه دیجیتال / افسانه و چالش‌ها» ترجمه جعفرپور، اسماعیل و غفاری، سعید، کتاب ماه، شماره ۱۶۰، ص ۸۸ و ۹۱.
- کاوازوس، ادوارد و کو مایلز (۱۳۸۱). «کپی‌رایت در اینترنت: لینک دادن و عواقب آن» ترجمه واعظی‌نژاد، صغری، فصلنامه کتابهای اسلامی، شماره ۱۰، ص ۱۹.
- کردبچه، مرجان (۱۳۹۰). «حقوق حاکم بر آثار هنری و کنوانسیون‌های بین‌المللی» تهران: انتشارات خرسندی، ص ۵۷ و ۸۱-۸۹.
- کولائیان، فردین (۱۳۸۳). «کتابخانه‌های دیجیتال در عصر ارتباطات الکترونیکی: کتاب ماه، شماره ۸۴، ص ۱۰۵.
- محمدزاده وادقانی، علیرضا و حسن محسنی (۱۳۸۸). «معاهده برن برای حمایت از آثار ادبی و هنری» فصلنامه حقوق دانشگاه تهران، دوره ۳۹، شماره ۲، ص ۳۸۵-۴۰۶.
- مرعشی، سید محمد حسن (۱۳۷۸). «قاعده لاضرر» ماهنامه دادرسی، شماره ۴، ص ۵.
- مطلبی، داریوش (۱۳۸۶). «حق مؤلف در محیط دیجیتال» فصلنامه کتاب، شماره ۷۰، ص ۱۴۶.

ماده ۸ قانون حمایت از مؤلفان و مصنفان و هنرمندان... / ۱۴۳

- مطلبی، داریوش و دیگران (۱۳۸۶). «کتابخانه‌های دیجیتال در ایران: چالش‌ها و راه‌کارها» کتاب ماه، شماره ۱۱۶ و ۱۱۷، ص ۴۸ - ۵۶.

- نوری، علیرضا (۱۳۸۱). «حقوق مالکیت فکری» تهران: نشر چاپار، ص ۵۲ - ۵۶.

- نوه ابراهیم، عبدالرحیم (۱۳۷۲). «ضرورت تشکیل پایگاه اطلاعاتی در برنامه‌ریزی آموزش عالی» فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی، ص ۲۹.

- Abdolla, Ali (2008) "Copyright and Knowledge Advancement: A Case Study on the UAE Copyright Law" United Arab Emirates University, Vol22, No 6/7, P.462.
- Borgman, Christine L (1999) "What Are Digital Libraries?" Information Processing Management, University of California, Vol35, P.227.
- Callister, Paul D (2003) "Digital Content Licensing" New York, Marcel Dekker, INC, P.874.
- Greenstein, Daniel; Thorin, Suzanne E.(2002) "The Digital Library: A Biography, Digital Library Federation", P.1.
- Lglezakis, Ioannis; Synodinou, Tatiana-Eleni; Kapidakis, Sarantos, (2011) «E-Publishing and Digital Libraries: Legal and Organizational Issues", New York, information Science Reference, P.2, 143-159.

سایت‌ها

- 1- <http://portal.nlai.ir>
- 2- <http://home.wlu.edu>
- 3- <http://copyrightuser.org>